

VERK I FOKUS: BACHS JULORATORIUM

Det är lätt att luras av titeln – *Bachs Juloratorium*. Som vore det ett enda verk avsett att framföras vid ett tillfälle. Men Juloratoriet är egentligen sex olika kantater tänkta att framföras vid sex olika tillfällen. Hur hänger det ihop? Göran Persson hjälper dig att reda ut trådarna till den så omtyckta musiken.

MÄSTERVERK I JULETID

TEXT GÖRAN PERSSON

L EIPZIG SKAPADE Johann Sebastian Bach några av sina mest storslagna och dramatiska verk. Johannespassionen, Matteuspassionen, h-mollmässan – och Juloratoriet. Därutöver större delen av de totalt tvåhundra kantaterna. När Bach var som mest produktiv komponerade han en kantat i veckan. Eftervärlden ska med andra ord vara tacksam att han fick jobbet som stadens kantor. Men det hängde på ett hår.

NÄR ORGANISTEN JOHANN KUHNAU hade dött på sin post i Thomaskyrkan i Leipzig fanns det sex sökande till jobbet. Det beslutande rådet valde den man ansåg vara allra mest meriterad och i alla avseenden som klippt och skuren för tjänsten, den redan välrenommerade Georg Philipp Telemann. Men till deras stora olycka avböjde han erbjudandet. Då vände man sig till nummer två i raden av sökande, Christoph Graupner, som tidigare varit elev till Kuhnau. Men han var låst av ett bindande anställningskontrakt och tvingades dra tillbaka sin ansökan. Som efterträdare till Kuhnau fick man alltså nöja sig med tredjehandsvalet Bach.

ARBETET I LEIPZIG handlade dock inte bara om att vara kantor. Bach skulle också leda musikundervisningen i Thomasskolan och svara för musiken i stadens båda huvudkyrkor, Nikolaikyrkan och Thomaskyrkan. Egentligen var det mer än vad Bach hade lust med. Han stod inte ut med elever som inte motsvarade hans rätt högt ställda krav och prioriterade hellre det egna musicerandet och komponerandet före undervisningen. Det var inte alltid populärt bland hans överordnade.

ARBETSBÖRDAN VAR STOR, vilket Bach kompenserade med en nästan övermänsklig kapacitet. Det hindrade inte att han ändå återanvände musik, kanske av praktiska skäl, men också för att han såg att vissa saker han skrivit tidigare skulle passa utmärkt även i andra sammanhang. Arbetssättet var vanligt vid den tiden och kallades för att parodiera. Redan till den första julen på nya jobbet i Leipzig, 1724, komponerade han en magnifik Sanctus, ett verk som han senare kom att inkorporera i sin stora h-mollmässa.

NÄR PLANERNA PÅ ETT STORT oratorium för julen så började ta form i början av 1730-talet återvände han till sina egna kantater och hittade flera som skulle passa. Något besynnerligt, kan tyckas, föll valet på bland annat tre profana kantater som inte hade någon koppling till vare sig själva temat, Jesu födelse: Laßt uns sorgen, laßt uns wachen (BWV 213), Tönet, ihr Pauken! Erschallet, Trompeten! (BWV) och Preise dein Glück, gesegnetes Sachsen (BWV 215). Så är till exempel den mag-

»Som efterträdare till Kuhnau fick man alltså nöja sig med tredjehandsvalet Bach.«

»Jauchzet, frohlocket«. Bachs originalkopia från 1734.

VERK I FOKUS: BACHS JULORATORIUM

TVÅ DOLDISAR PÅ TEMAT JUL

Juloratoriet, Messias och Nötknäpparen i all ära. Men det finns såklart andra verk med julanknytning, väl värda att upptäcka. Här två heta tips:

Corellis julkonsert

Som 22-åring utsågs Arcangelo Corelli (1653-1713) till försteviolinst vid drottning Kristinas hov i Rom. Han blev senare förebild och inspirationskälla för den kommande barockgenerationens kompositörer: Vivaldi, Händel, Bach. Corellis Concerto Grosso op. 6 nr 8 har rubriken "Fatto per la notte di Natale" (Gjord för Julaf-ton). Det är musik fylld av elegans, dynamik och

melodisk finess och finns i en stråande inspelning med Fabio Biondi och Europa Galante på Naïve.

Monteverdis julvespers

En upphöjt sublim karaktär har Claudio Monteverdis (1557-1643) Julvespers. Här är man tillbaka till 1600-talets Venedig där Dogen huserade i det stora palatset och beställde mäktig musik av Gabrieli och Monteverdi. Vesper är latin och betyder kväll eller afton och inget tillfälle ansågs bättre lämpat för maffig musik än just julafton. Hör hur det lät vid Piazza San Marco i Venedig 1630 i en inspelning med Det Danske Kammerkor (Classico, 1999).

nifika inledningen ett lån från Tönet, ihr Pauken! Erschallet, Trompeten! Pukornas dån och de jublande trumpeternas uppåtgående rörelse handlade alltså ursprungligen inte om Jesu födelse, utan om ett helt annat födelsedagsfirande, om än kungligt. Totalt har man identifierat elva olika avsnitt i Juloratoriet som hämtats ur de tre kantaterna.

Det finns anledning att tro att han även återanvände sakral musik, bland annat ur Markuspassionen, ett verk som finns belagt men som aldrig återfunnits. Alla recitativ och koraler nykomponerades dock speciellt för Juloratoriet.

BACHS IDÉ VAR ATT DET NYA ORATORIET skulle framföras vid olika tillfällen – från juldagen till trettondagen. Så skedde också julen och nyåret 1734-35. Den första delen framfördes tidigt på morgonen den 25 december i Nikolaikyrkan och senare på dagen i Thomaskyrkan. Andra delen dagen efter på morgonen i Nikolaikyrkan och eftermiddagen i Thomas. Den 27 december blev det bara ett framförande i Nikolai av del tre. Nyårsdagen den 1 januari blev det åter dubbla framföranden i Nikolai och Thomas av den fjärde delen, medan den femte delen bara gjordes i Nikolai. Sedan avslutades serien på Trettondagen den 6 januari med ett dubbelframförande, på morgonen i Nikolai och eftermiddagen i Thomas.

VERKETS SJÄLVA GRUNDIDÉ – att de sex olika separata delarna, i sig enskilda helheter, inte ska framföras vid ett tillfälle utan utsträckt över en ganska lång tid – har rest frågor. Ska det över huvud taget betraktas som ett – 1 – verk? Musikforskare har kommit fram till att det finns skäl att göra det. Dels för att de olika delarna är väl sammanhållna av den övergripande bibliska skildringen av julens händelser, men också för att de enskilda kantaterna har samma grundläggande form och att den religiösa textens dramatik gestaltas med en genomgående konsekvent stil. Här finns tematiska kopplingar och tonartsrelationer mellan de olika kantaterna som binder dem samman. Och mycket mer.

HELA JULORATORIET – ALLA sex kantaterna framförda i en följd – tar över två timmar att framföra. Juloratoriets struktur är dock så raffinerad att de sex enskilda kantaterna i sig kan betraktas som sammanhållna konstnärliga storheter. Idag gör man vanligen de tre första kantaterna vid en och samma konsert. Men det omvända, att framföra de tre sista, sker också förhållandevis ofta.

Att fördjupa sig i Bachs musik är att ge sig ut i ett outgrundligt och fascinerande musikaliskt universum. Vi upptäcker hela tiden nya saker, men det tar aldrig slut. Ägna några timmar av julleddigheten till Bachs Juloratorium. Det är en storartad upplevelse, oavsett vad tycker om julen.

Bach, orgelmästaren (som han var känd som av sin samtid). Gravyr från omkring 1725.

»Pukornas dån och de jublande trumpeternas uppåtgående rörelse handlade alltså ursprungligen inte om Jesu födelse, utan om ett helt annat födelsedagsfirande, om än kungligt.«

INSPELNINGAR DU INTE FÅR MISSA

CD

Stephen Layton
(Hyperion, 2013)
Orchestra of the Age of Enlightenment & Trinity College Choir Cambridge

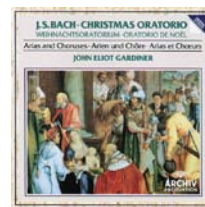
Bachs kör i Leipzig bestod av gossar och unga män upp till tjugotre år. Det har diskuterats om Bach ibland använde sig av countertenors, men det verkar osäkert. Men rösttypen vanlig vid tiden för Juloratoriets tillkomst. Den här inspelningen är alldeles lysande med countertenoren Iestyn Davies i altstämman och blandade kören från Trinity College står för en av de starkaste insatserna i verkets inspelningshistoria. Hur det gick till? Gå in på Youtube, sök på Trinity College Christmas Oratorio, och låt dig hänföras!

DVD

John Eliot Gardiner
(Arthaus Musik, 1999)
The Monteverdi Choir & The English Baroque Soloists

Inspelad i Herderkirche i Weimar. Gardiner ger Bachs musik en elegant och upphöjd lätthet, samtidigt som inramningen från den pampiga kyrkan ger visuell tyngd. Man kan gärna ägna några timmar åt den här inspelningen som är befriad från orolig klipptechnik. Sånglaget består av Claron McFadden, sopran, Bernarda Fink, alt Christoph Genz, tenor, Dietrich Henschel, bas.

CD

John Eliot Gardiner
(ARCHIV, 1987)
The English Baroque Soloists & The Monteverdi Choir

Medverkande solister bland andra Anne Sofie von Otter och legendariske tenoren Anthony Rolfe Johnson som fyller musiken med stark dramatisk känsla. Inspelad i Abbey Road-studion i London.

CD

Nikolaus Harnoncourt (Deutsche Harmonia Mundi, 2008)
Concentus Musicus Wien & Arnold Schoenberg Choir

Harnoncourt gjorde sin första inspelning av Juloratoriet 1973. Den här är gjord 2007 och lyfter fram hans kraftfulla dynamik och energiska laddning. Solister är bland andra sopranen Christine Schäfer och den på senare tid mycket uppmärksammade basen Christian Gerhaher.